

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

Η παρουσίαση του Μαρίνου Σαριγιάννη στο Κεντρικό-Ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο

EDINA SZENDI *

(*Απόσπασμα*) Η παρουσίαση του Μαρίνου Σαριγιάννη αφορούσε τους τρεις αιώνες της Οθωμανικής πολιτικής σκέψης από τον 14^ο μέχρι τον 17^ο αιώνα. Ιδιαίτερη προσοχή έδωσε στην αναπαράσταση όχι των πέντε περισσότερο γνωστών φιλοσόφων και των ιδεών τους, αλλά σε αυτούς που είχαν παραμεληθεί σημαντικά σε προηγούμενες μελέτες. Κατά τη διάρκεια της ομιλίας του, παρουσίασε στο κοινό τις βασικές θεωρίες της οθωμανικής πολιτικής σκέψης, από τον Αχμέτ μέχρι τον Λουτφί Πασά, έπειτα παρουσίασε πώς η έννοια της πτώσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επηρέασε μεταγενέστερες ιδέες.

Λέξεις Κλειδιά: Οθωμανική πολιτική σκέψη, Ισλάμ, Ιμπν Χαλντούν, Αχμέτ, Tusí, κύκλος της δικαιοσύνης, βασικές θεωρίες, περσικές παραδόσεις

Περίγραμμα

Η Οθωμανική πολιτική σκέψη στις λόγιες μελέτες
Οι βασικές θεωρίες της Οθωμανικής πολιτικής σκέψης
Η ιδέα της πτώσης και η ιδανική πολιτεία

*

Εισαγωγή

Η ομιλία του Μαρίνου Σαριγιάννη έλαβε μέρος στις 16 Οκτωβρίου 2014 ως μέρος της πρωτοβουλίας του Κεντρικού- Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου, *Τα Σύνορα της Δημοκρατίας*.¹ Η ομιλία του εστίασε στην αλλαγή και μελέτη της οθωμανικής πολιτικής σκέψης μέσα στους αιώνες. Υπογράμμισε, ότι η παρουσίαση της οθωμανικής πολιτικής σκέψης εστίαζε αποκλειστικά στους “πέντε ή έξι κυρίαρχους συγγραφείς”, αδιαφορώντας για λιγότερο γνωστούς φιλοσόφους. Στο παρελθόν, οι μελέτες για την οθωμανική πολιτική σκέψη σταμάτησαν για ένα διάστημα και το ενδιαφέρον για το θέμα αναζωπυρώθηκε τις τελευταίες μόλις δεκαετίες. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Σαριγιάννη, οι μελέτες για την οθωμανική πολιτική σκέψη έχουν δύο μεγάλα μειονεκτήματα, ή εμπόδια. Το ένα είναι, ότι οι ερευνητές εστιάζουν σε ένα περιορισμένο αριθμό συγγραφέων, αδιαφορώντας για άλλους, και έτσι, είναι αδύνατο να δημιουργήσουν μια περιεκτική μελέτη για την οθωμανική πολιτική σκέψη. Το δεύτερο μειονέκτημα είναι ο λεγόμενος “Τοπικός Οριενταλισμός”, με την έννοια ότι οι ερευνητές του 20^{ου} αιώνα επικεντρώθηκαν σε ερευνητές της Μέσης Ανατολής, όπως τους Αλ-Φαράμπι, Αλ-Γκαζάλι ή Ιμπν Χαλντούν. Ως εκ τούτου, Αραβολόγοι όπως ο Bernard Lewis ή ο Erwin I. J. Rosenthal είδαν μόνο “είτε μια αποστειρωμένη συνέχεια και μίμηση των εξαιρετικών τους αραβικών ή περσικών πρωτοτύπων είτε μια παράλογη σειρά συγκεκριμένων συμβουλών πάνω σε θέματα στρατιωτικά ή διοικητικά”, η οποία δεν είχε καμία αξία στον τομέα της πολιτικής σκέψης. Δεν έψαχναν για

* Συγγραφέας: Szendi Edina. Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Μετάφρασης και Διερμηνείας στο Πανεπιστήμιο Eötvös Loránd. Το 2014 ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές σπουδές της στο Károli Gáspár Πανεπιστήμιο της Αναμορφωμένης Εκκλησίας, στη Βουδαπέστη.

¹ Ο Μαρίνος Σαριγιάννης είναι ο Βασικός Ερευνητής στο Πρόγραμμα των Οθωμανικών Μελετών του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών (Ίδρυμα Έρευνας και Τεχνολογίας - Ελλάδα), στο Ρέθυμνο, Ελλάδα. Έλαβε το Ph.D. από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και δίδαξε στο Ίονιο Πανεπιστήμιο (Κέρκυρα) και στο Πανεπιστήμιο Κρήτης (Ρέθυμνο). Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ιστορία των κατώτερων αστικών στρωμάτων της οθωμανικής Κωνσταντινούπολης και οθωμανικής ιστορίας και ιδεών, καθόν επίσης και την ιστορία της οθωμανικής Κρήτης. Σήμερα διεθύνει ένα πρόγραμμα πάνω στην ιστορία της πρώιμης σύγχρονης οθωμανικής πολιτικής σκέψης στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, το οποίο θα παράγει μια μονογραφία στα μέσα του 2015.

το “νόημα” της οθωμανικής πολιτικής σκέψης, αλλά για την “αξία” της. Αυτή η ιδέα τέθηκε σε εφαρμογή από τη δημοφιλή έννοια της πτώσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τον 16^ο αιώνα και εξής. Στην ομιλία του ο Καθηγητής Μαρίνος Σαριγιάννης διαχώρισε την οθωμανική πολιτική σκέψη σε τρεις κατηγορίες, όπου εισήγαγε ποικίλες θεωρίες. Έτσι, η οθωμανική πολιτική σκέψη ερμηνεύτηκε μέσω αυτών των ιδεολογιών.

Πριν σκιαγραφήσει τις θεωρίες της οθωμανικής πολιτικής σκέψης, ο Καθηγητής Σαριγιάννης έδωσε μια λεπτομερή επεξήγηση πως είναι η οθωμανική πολιτική σκέψη από την οπτική γωνία ενός Οθωμανού. Ουσιαστικά, η πολιτική σκέψη είναι η “μελέτη της κοινωνίας, της πολιτείας και της πολιτικής, με στόχο να περιγράψει μια νόμιμη κυβέρνηση”. Οι στοχαστές της οθωμανικής πολιτικής, ωστόσο, ακολούθησαν μια διαφορετική σειρά αξιών. Παρόλο που υπάρχουν ανάμεσά τους αυτοί που έχουν δημιουργήσει περιεκτικά συστήματα, βασισμένα σε ηθικές και ιστορικές αξίες, η περισσότερη δουλειά αυτών των φιλοσόφων μοιάζει με ένα “διοικητικό εγχειρίδιο παρά με κάτι άλλο”. Αυτό σημαίνει ότι οι οθωμανοί συγγραφείς ακολουθούν τη φωνημική προσέγγιση, σε αντίθεση με τη φωνητική προσέγγιση, η οποία είναι πιο δημοφιλής στην Ευρώπη.

Ο Σαριγιάννης, σύμφωνα με την υπάρχουσα παράδοση μεταξύ των μελετών για την οθωμανική πολιτική σκέψη, ξεκίνησε την ομιλία του με τον Αχμέτ. Ο στοχαστής του 15^{ου} αιώνα δημιούργησε μια πολεμική ιδεολογία σε σύνδεση με τον Ιερό Πόλεμο και τους Πέρσες λογίους που έφτασαν στην εκκολλαπτόμενη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Καθώς οι στρατιώτες είχαν μια πολύ συγκριτιστική νοοτροπία και ήταν πολύ γνωστοί εξαιτίας των λεηλασιών τους, ο Αχμέτ ανέπτυξε στη θεωρία του για τη διαμάχη ανάμεσα στους πολεμιστές Γκάτζι και τους λογίους οι οποίοι έπρεπε να βιώνουν σε ένα αυξανόμενο στρατιωτικό περιβάλλον και αυξανόμενη αυτοκρατορική ιεραρχία η οποία είχε αρχίσει να κυριαρχεί στην οθωμανική υποδομή. Οι Πέρσες λόγιοι έφεραν τον αστικό τους πολιτισμό και πολιτικές ιδέες που ενίσχυσαν την αλλαγή από τα φυλετικά εμιράτα σε αυτοκρατορία. Ο αρχικά περσική παράδοση για το “κάτοπτρο ηγεμόνος” είναι μία από τα παλαιότερα γραπτά είδη με πολιτικό περιεχόμενο. Σε αυτά τα έργα κάποιος μπορεί να βρει συμβουλές πάνω στο πως ένας μελλοντικός ηγέτης, ένας πρίγκηπας θα πρέπει να συμπεριφέρεται σύμφωνα με την περσική αντίληψη για τη δικαιοσύνη. Από αυτά, το πιο σημαντικό έργο του Αχμέτ είναι αυτή που περιγράφει με λεπτομέρειες τη θεωρία “κύκλος της δικαιοσύνης”, που επηρέασε δραστικά την ύστερη οθωμανική πολιτική σκέψη. Αυτή η ιδεολογία αναφέρει, ότι για την ευημερία της κοινωνίας ο σουλτάνος πρέπει να είναι δίκαιος. Η δομή του κύκλου είναι η εξής: στρατός, γιατί χωρίς αυτόν δεν υπάρχει βασιλιάς· πλούτος, γιατί χωρίς αυτόν δεν υπάρχει στρατός· αγρότες, γιατί χωρίς αυτούς δεν υπάρχει πλούτος, και οι αγρότες χρειάζονται δικαιοσύνη για να ευημερούν αυτά που προσφέρονται από τον βασιλιά. Έτσι, ο κύκλος κλείνει.

Δεν είναι περίεργο, ότι παράλληλα με την ανάπτυξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγινε αναγκαία μια πιο επεξεργασμένη ιδεολογία. Ο δημιουργός αυτής της θεωρίας, ο Nasir al-Din Tusī, χρησιμοποίησε μια σύνθεση αριστοτελικής Ηθικής και πλατωνικής πολιτικής και επιπλέον ενίσχυσε τις περσικές παραδόσεις για να δημιουργήσει μια περιεκτική ιδεολογία που θα περιελάμβανε ολόκληρη την ανθρώπινη κοινωνία. Αναφέρει τις αρετές που πρέπει να έχει ένας ηγέτης, και εξηγεί το άτομο και την κοινωνία. Το σύστημα του Tusī επικεντρώνεται γύρω από τις τρεις καταστάσεις του ανθρώπου, χρησιμοποιώντας τες για να σκιαγραφήσει τα νοικοκυριά και την πολιτεία. Βασίζεται στην αντίληψη της αριστοτελικής ψυχής και στα μέρη της. Ο Tusī σκιαγραφεί επίσης και τέσσερις θεμελιώδεις αρετές: τη σοφία, το θάρρος, την ειλικρίνεια και τη δικαιοσύνη. Από αυτές τις τέσσερις, η δικαιοσύνη είτε ως συνδυασμός των άλλων τριών είτε ως ξεχωριστή αρετή είναι ο κύριος εγγυητής της διακυβέρνησης. Επίσης μοιράζει την κοινωνία σε τέσσερις κατηγορίες, και όλες τους σχετίζονται με ένα στοιχείο. Έτσι, οι λόγιοι σχετίζονται με το νερό, οι στρατιώτες με τη φωτιά, οι έμποροι με τον αέρα και οι αγρότες με τη γη. Όπως ακριβώς στη φύση, αυτά τα στοιχεία πρέπει να βρίσκονται σε ισορροπία και στην κοινωνία για να παραμείνει λειτουργική.

Τον 16^ο αιώνα μια νέα πολιτική τάση δημιουργήθηκε ανάμεσα στο νομικό και γραφειοκρατικό καθεστώς. Αυτή η τάση βασίστηκε στη Σαρία και παραδόξως διερεύνησε τη δυνατότητα της “κοσμικής νομοθεσίας”. Παρ’ όλα αυτά, η κοσμική νομοθεσία που φαντάστηκαν αυτοί οι άνθρωποι ήταν επίσης κάτι σαν σύνθεση, καθώς οι σουλτάνοι είχαν εκδόσει έδικτα και κανονισμούς στο παρελθόν. Η εστίαση του έργου του Ebusuud Efendi ήταν να βρει σε αυτά τα έδικτα και κανονισμούς αυτά που αντιτίθενται στη Σαρία και να τα αναδιατάξει ανάλογα. Ο 16ος αιώνας είδε και τη δημιουργία ενός καινούριου κινήματος στο είδος του “κατόπτρου ηγεμόνος”, το οποίο άλλαξε την εστίαση από τον ηγεμόνα στους θεσμούς. Στο Asafnâme ο Λουτφί Πασάς καταγράφει τις υποχρεώσεις και ευθύνες ενός υψηλού αξιωματούχου (Grand Vezier). Σε αυτά τα τέσσερα κεφάλαια εντοπίζονται τα επιθυμητά προσόντα ενός Grand Vezier, και επιπλέον θέματα σχετικά με το στρατό, το ταμείο και τους αγρότες. Παρόλο που δεν στερείται τελείως τέτοιων διόδων, το έργο περιλαμβάνει σχετικά μικρό αριθμό ηθικών σκέψεων ή θεωριών. Ένα τέτοιο απόσπασμα, ίσως το πιο σημαντικό από όλα, είναι η αυστηρή διαμερισματοποίηση της κοινωνίας σε φορολογητέες και μη τάξεις. Έτσι, για την κοινωνία χρησιμοποιεί μόνο δυο κατηγορίες αντί για τέσσερις.

Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα η πτώση έγινε μια κυβερνητική κεντρική ιδέα στην οθωμανική πολιτική σκέψη. Το στρατιωτικό αδιέξοδο, οι εξεγέρσεις των γιανίτσαρων και των αγροτών, τα οικονομικά ερωτήματα και τα προβλήματα του τριαδικού συστήματος όλα έδειχναν μια θεαματική πτώση από τον σουλεϊμανικό “Χρυσό Αιώνα”. Αυτή η ιδέα της πτώσης ήταν τόσο ισχυρή που ήταν παρούσα μέχρι τον 20^ο αιώνα. Η έμφαση του Λουτφί Πασά στους θεσμούς ακολουθήθηκε από μια σειρά δοκιμών που περιέγραφαν τις διαφορές της σύγχρονης τους κοινωνίας από τον “Χρυσό αιώνα”. Το έργο του Μουσταφά Αλί είναι ένα μείγμα ηθικών συμβουλών, κοινωνικής κριτικής και συγκεκριμένες συμβουλές στη διοίκηση, σε οικονομικά και κοινωνικά θέματα. Η περιγραφή του και η καταδίκη των αλλαγών στον “παλαιό νόμο” συμπεριλαμβάνει και γελοιογραφίες συγκεκριμένων ανώτερων υπαλλήλων. Ο Αλί δηλώνει ότι ο Μεχμέτ Β’ του ζήτησε να δημιουργήσει ένα νόμιμο κώδικα, η δημοσίευση του οποίου θα σταματούσε την πτώση από το να αγγίζει ξανά την αυτοκρατορία. Αυτό θα γίνει, αν οι διάδοχοι του Μεχμέτ δεν αλλάξουν τον κώδικα ή αν οι ξένοι μένουν μακριά από το να εισβάλλουν στην αυτοκρατορία. Το δοκίμιο του Hasan Kafi el-Akhisari διατηρεί μια παρόμοια οπτική γωνία, τονίζει όμως ότι η πτώση μπορεί επίσης να κινείται από την κοινωνική κινητικότητα ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις ή στη δωροδοκία. Το έργο του Akhisari είναι ιδιαίτερο γιατί συμβουλεύει την Οθωμανική Αυτοκρατορία να υιοθετήσει το Δυτικό οπλισμό έτσι ώστε να είναι πιο επιτυχημένοι στους πολέμους.

Κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα η ιδανικοποίηση του “παλαιού νόμου” και ο σουλεϊμανικός “Χρυσός Αιώνας” πήραν καινούριες διαστάσεις. Ο πιο διάσημος συγγραφέας ο οποίος έγραψε για τους κινδύνους της αποστασιοποίησης από τον “παλαιό νόμο” ήταν ο Κοσι Bey. Αυτός και οι ακόλουθοί του, όχι μόνο περιέγραψαν τα σφάλματα της τωρινής τους κατάστασης αλλά επίσης έθεσαν και νόμους ώστε να ακολουθηθούν από την κυβέρνηση. Τα έργα τους, δεν ονομάστηκαν τυχαία “βιβλία του νόμου” καθώς ενέχουν ένα είδος ad hoc συντάγματος για το σουλτάνο. Ο “παλαιός νόμος” ήταν πάνω από τη δύναμη του κυβερνήτη και έτσι περιόριζε την εξουσία του. Ωστόσο, αυτόν τον υπονοούμενο θεσμό συχνά ο σουλτάνος τον παραμελούσε και έτσι δεν ήταν πολύ αποτελεσματικός.

Μια πιο γενική και φιλοσοφική τάση εμφανίστηκε ξανά στην οθωμανική πολιτική σκέψη περίπου τη δεκαετία 1650, που θυμίζει το σύστημα του Nasir al-Din Tusī. Τέτοιο είναι το έργο του Kâtib Çelebi, ο οποίος για πρώτη φορά στην οθωμανική πολιτική σκέψη έδωσε μια συστηματική εισαγωγή για τα “πολιτειακά επίπεδα” του Ιμπν Χαλντούν. Σύμφωνα με αυτό, υπάρχουν τρία πολιτειακά επίπεδα: η ανάπτυξη, η σταθεροποίηση και η πτώση. Η τελευταία θεωρία που ανέφερε στην ομιλία του ο Καθηγητής Σαριγιάννης ήταν η ιατρική παρομοίωση του Çelebi. Αυτή η θεωρία χωρίζει την κοινωνία σε τέσσερις κατηγορίες που λειτουργούν σαν πυλώνες και σχετίζονται όλες με ένα υγρό που βρίσκεται στο ανθρώπινο σώμα. Έτσι, οι λόγιοι συμβολίζονται με το αίμα, ο στρατός με το φλέγμα, οι έμποροι με την κίτρινη χολή και οι αγρότες με τη μαύρη χολή. Η έμφαση δίνεται, για άλλη μια φορά, στην ισορροπία αυτών των υγρών και κοινωνικών τάξεων, γιατί η κοινωνία όπως το ανθρώπινο σώμα, είναι μόνο λειτουργική αν τα συστατικά της είναι σε ισορροπία.

Συμπέρασμα

Η ομιλία του καθηγητή Μαρίνου Σαριγιάννη πάνω σε αυτούς τους αιώνες της οθωμανικής πολιτικής σκέψης συμπεριέλαβε μια τεράστια χρονική περίοδο, με πολυάριθμους φιλοσόφους που επηρέασαν και με θεωρίες. Η σημασία των περσικών παραδόσεων μπορεί να γίνει αντιληπτή μέσω των ιδεολογιών. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται σε αυτήν την ομιλία γιατί ασχολείται κυρίως με λιγότερο γνωστές θεωρίες και στοχαστές, αντίθετα με τις περισσότερες οθωμανικές μελέτες. Η παρουσίαση έδειξε την έναρξη, την αλλαγή και την εξέλιξη αυτών των σκοτεινών ιδεών, υπογραμμίζοντας ότι συχνά συνυπήρχαν στην οθωμανική κοινωνία.

Μεταφράστηκε από την *Μαρία Βαρδαλά (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)*.

© DKE 2014

<http://www.southeast-europe.org>

Επικοινωνία: [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org)

Σημείωση: Σεβαστοί ερευνητές, αν κάνετε μια αναφορά σε αυτό το τμήμα ή απόσπασμα του άρθρου, παρακαλούμε στείλτε μας ένα e-mail στο [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org) για να μας το δηλώσετε.

Παρακαλούμε αναφερθείτε στο άρθρο ως εξής:

Edina Szendi: Η οθωμανική πολιτική σκέψη μέσα στους αιώνες. (Μετάφραση από την Μαρία Βαρδαλά)

International Relations Quarterly, Τόμος 5. Νο.3 (Φθινόπωρο 2014) σελ. 3.

Σας ευχαριστούμε για την συνεργασία σας. *Αρχισυντάκτης.*